

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 341

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ
Η ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΜΝΗΜΕΙΑΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ
ΑΓΓΕΛΟΥ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΣΤΑΥΡΟΣ ΒΛΙΖΟΣ

ΑΘΗΝΑ 2022

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

7 ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΛΙΝΑ ΜΕΝΔΩΝΗ

10 ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

11 ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
ANNA ΜΠΕΝΑΚΗ-ΨΑΡΟΥΔΑ

ΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΣΚΕΨΕΙΣ ΤΟΥ ΑΓΓΕΛΟΥ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑ

15 Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΟΥΣΕΙΑΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΣ

23 «Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΜΟΡΦΗ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ». ΜΙΑ ΟΜΙΛΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΓΙΝΕ
ΝΤΟΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

35 ΑΓΓΕΛΟΣ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑΣ. ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΛΤΣΑΣ

46 ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ - ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΒΛΙΖΟΣ

ΚΛΑΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ – ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

53 ΑΝΔΡΙΑΝΤΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΤΟΝ 4ο ΚΑΙ ΤΟΝ 3ο ΑΙΩΝΑ Π.Χ.
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΒΟΥΤΥΡΑΣ

65 ΣΟΦΙΑΣ ΙΝΔΑΛΜΑΤΑ. ΤΟ ΑΛΓΟΣ ΤΩΝ ΕΡΕΙΠΙΩΝ ΩΣ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΟ
ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΛΑΝΤΖΟΣ

ΑΝΑΔΕΙΞΗ - ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

75 ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΪΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΗΣ
ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΝΤΑΞΗΣ ΤΟΥΣ ΣΤΟΝ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΙΣΤΟ
ΤΑΣΟΣ ΤΑΝΟΥΛΑΣ

91 ΟΡΙΑ ΣΤΗΝ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ, ΤΗΝ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ, ΤΗΝ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΚΑΙ
ΤΗΝ ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΑΜΥΚΛΑΙΟΥ
ΜΑΝΟΛΗΣ ΚΟΡΡΕΣ

121 ΜΙΑ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΕΝΑ ΑΓΝΩΣΤΟ ΕΩΣ ΣΗΜΕΡΑ
ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΤΟΥ ΑΜΥΚΛΑΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΜΠΙΛΗΣ, ΜΑΡΙΑ ΜΑΓΝΗΣΑΛΗ

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

137 «ΤΟ *PIUM DESIDERIUM* ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΩΝ» Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ *ΚΑΕΙΣΗΣ ΑΓΟΡΑΣ*,
Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥ
ΠΙΤΤΑΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΟΥΡΛΑΣ

- 149 ΑΡΧΑΙΑ ΜΕΣΣΗΝΗ. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
ΠΕΤΡΟΣ ΘΕΜΕΛΗΣ
- 161 ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΣΙΚΥΩΝΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ
ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΤΗΣ ΧΩΡΟΥ
ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΩΛΟΣ
- 171 ΑΣΥΜΜΕΤΡΟ Ή ΣΥΜΜΕΤΡΟ; Ο ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΗΣ ΣΤΕΓΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΚΟΠΕΤΡΙΑ
ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ
- 183 ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΣΚΑΦΗ... ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΡ. ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

- 201 ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΑΓΑΘΩΝ:
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΒΛΙΖΟΣ
- 220 ΜΕΣΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΚΑΤΑΠΟΤΗ

ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ

- 236 Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, 1970-2020.
ΜΙΑ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΜΕΓΕΘΩΝ
ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ ΓΚΑΖΗ
- 253 ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ: ΜΙΑ ΕΞΕΛΙΣΣΟΜΕΝΗ ΚΑΙ ΑΜΟΙΒΑΙΑ
ΕΠΗΡΕΑΖΟΜΕΝΗ ΣΧΕΣΗ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΜΠΟΥΝΙΑ
- 263 Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΕΙΔΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ
ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΝΩΡΙΣΗΣ ΤΟΥΣ
ΑΣΠΑΣΙΑ ΛΟΥΒΗ-ΚΙΖΗ
- 273 ΕΚΘΕΤΟΝΤΑΣ ΤΟΝ ΛΟΓΟ. ΕΠΑΝΕΚΘΕΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΟ
ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗ ΔΙΕΤΙΑ 2014-2015
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Α. ΘΕΜΟΣ
- 287 ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ: ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΙ ΚΑΙ
ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΕΣ ΕΝΟΣ ΚΡΑΤΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΣΤΗΝ ΕΚΠΝΟΗ ΤΟΥ 20ού ΑΙ.
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥΡΤΑ
- 303 THE NEW PERGAMON MUSEUM IN 2030 + X. A LOOK AHEAD -
IN HISTORICAL PERSPECTIVE
ANDREAS SCHOLL
- 315 ΣΥΝΟΨΗ
ΑΓΓΕΛΟΣ ΖΑΡΚΑΔΑΣ
- 320 ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΑΓΓΕΛΟΥ ΔΕΛΗΒΟΡΡΙΑ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ
ΚΑΙ ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

1. Ο αρχαιολογικός
χώρος του Αμκλαίου
(φωτ. αρχείο Ερευνητικού
Προγράμματος Αμυκλών)

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΑΓΑΘΩΝ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΒΛΙΖΟΣ

Αναπληρωτής Καθηγητής, Ιόνιο Πανεπιστήμιο,
Διευθυντής Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην αρχαιολογική πραγματικότητα της Ελλάδας διεξάγεται τα τελευταία χρόνια ένας όλο και περισσότερο διευρυμένος διάλογος για μια νέα μορφή ολοκληρωμένης παρέμβασης στη λειτουργία και τον χαρακτήρα της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Νέες προσεγγίσεις στην αρχαιολογία δημιουργούν τις προϋποθέσεις οι αρχαιολογικοί χώροι να αποδοθούν στο κοινό με έναν διαφορετικό τρόπο, ενισχύοντας την ενεργό συμμετοχή του στην παραγωγή της αρχαιολογικής γνώσης, στην προστασία και στην ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς γενικότερα. Στο ίδιο πλαίσιο, αναπτύσσεται και η συζήτηση με θέμα τη σύνδεση των αρχαιολογικών χώρων με τη ζωή κάθε τόπου. Στα πανεπιστήμια αφενός και στην Αρχαιολογική Υπηρεσία και τους συλλόγους των Αρχαιολόγων αφετέρου, έχει ήδη ανοίξει η συζήτηση για τον νέο χαρακτήρα και τις παρεμβάσεις που πρέπει να υλοποιηθούν με στόχο την ανάδειξη εννοιών όπως ο δημόσιος χώρος, ο επικοινωνιακός ρόλος της αρχαιολογίας και οι κοινωνικές επιπτώσεις των αρχαιολογικών έργων. Η παρούσα μελέτη θα εστιάσει στα πρόσφατα δεδομένα των παραπάνω, παρουσιάζοντας και αναλύοντας ειδικότερα μια περίπτωση μελέτης: ενέργειες διαχείρισης του αρχαιολογικού χώρου του Αμυκλαίου στη Σπάρτη.

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το ερώτημα σχετικά με την ερμηνεία του αρχαιολογικού χώρου, την πραγματική του και μεταφορική/συμβολική υπόσταση, απασχολεί όλο και πιο συχνά την ερευνητική κοινότητα όχι μόνο των ανθρωπιστικών αλλά και των κοινωνικών επιστημών στο ξεκίνημα του 21ου αιώνα¹. Είναι πια κοινός τόπος ότι αυτή η έννοια, όπως και γενικότερα αυτή της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, πρέπει να περιγράφει την

αμφίδρομη σχέση και συμπεριφορά μεταξύ του κοινού —πρωτίστως του ευρέως κοινού— και των υλικών καταλοίπων του παρελθόντος. Μια σχέση πολύπλευρη, καθώς περιλαμβάνει το ενδιαφέρον και την εκτίμηση της κοινωνίας για αυτά, την αναζήτηση, καταγραφή και ερμηνεία τους, τη μέριμνα και τη διαδικασία προστασίας και διατήρησής τους, τις ενέργειες αποκατάστασής τους, τη διάδοση του πολιτιστικού τους περιεχο-

¹ Βλ. τελευταία Μιχέλη 2020, 29–79, κυρίως 36–41, με μια κατατοπιστική προσέγγιση του θέματος.

μένου μέσω σύγχρονων δραστηριοτήτων και τη θετική στάση του ίδιου του κοινού και των φορέων εξουσίας για τα μνημεία². Συνεπώς, η στάση της κοινωνίας, ιδιαίτερα της τοπικής, απέναντι στην κατανόηση του μνημειακού πλούτου, αλλά και η ανταπόκριση των ειδικών στο γενικό αυτό αίτημα, συνιστούν βασικούς άξονες προσδιορισμού της έννοιας του αρχαιολογικού χώρου³. Επιπλέον, μια καινοτόμα πολιτική ανάδειξης και διαχείρισης του αρχαιολογικού χώρου θα πρέπει να στοχεύει στην κατάλληλη αντιμετώπιση των αλλαγών που επιφέρουν οι περιβαλλοντικές, οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες στην καθημερινότητα τόσο του ανθρώπου όσο και του πολιτιστικού προϊόντος. Τέλος, ένας αρχαιολογικός χώρος είναι πια και ένας τόπος σύγχρονης πολιτιστικής παραγωγής, όπου τα κατάλοιπα παρελθόντων εποχών αναδιαμορφώνονται σε νέες, σύγχρονες αρχαιολογικές δημιουργίες⁴. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα ενεργό περιβάλλον διεπαφής μεταξύ των ποικίλων μορφών της κοινωνικής ζωής και της πολιτιστικής δημιουργικότητας, με την προοπτική της μετεξέλιξής του σε μια πνευματική, κοινωνική και πολιτικά σημαντική δύναμη.

Ως επακόλουθο αυτών, και η διαχείριση των αρχαιολογικών χώρων δεν μπορεί παρά να αποτελεί μια σύνθετη

διαδικασία με ποικίλες παραμέτρους, οι οποίες υπερβαίνουν τις δεδομένες πια τεχνικές παρεμβάσεις προστασίας και διατήρησης της υλικής κληρονομιάς του παρελθόντος⁵. Στόχος κατά το πρώτο τέταρτο του 21ου αιώνα είναι, εκτός από τους ειδικούς που ερευνούν τον υλικό πολιτισμό της αρχαιότητας, να εμπλέκονται και οι άνθρωποι που ζουν δίπλα, κοντά ή ακόμα και μέσα στους αρχαιολογικούς χώρους⁶. Αυτοί, συχνά έχουν τις δικές τους αντιλήψεις και ιδέες για τα αρχαιολογικά κατάλοιπα και τη σημερινή τους διαχείριση, και αναπτύσσουν μια βιωματική, ενσώματη, συγκινησιακή σχέση μαζί τους, προτάσσοντας διαφορετικές ερμηνείες από αυτές των ειδικών⁷. Δυστυχώς, όμως, για αυτούς, αλλά και για ένα μεγάλο μέρος του κοινωνικού συνόλου, οι αρχαιολογικοί χώροι και η αρχαιολογία είναι συχνά κάτι απρόσιτο και ξένο, αφού, ως επιστημονικό πεδίο και περιβάλλοντα, είναι γεμάτα θεσμικά, νοηματικά και συμβολικά εμπόδια που το κοινό δυσκολεύεται να υπερβεί προκειμένου να τα πλησιάσει⁸. Ακόμα περισσότερο, οι χώροι ανασκαφής, λόγω της επιτακτικής ανάγκης για προστασία, εμφανίζονται συχνά «εσωστρεφείς» και αποκομμένοι από το ευρύτερο περιβάλλον τους, ενώ το ζήτημα της ένταξής τους στο ευρύτερο ιστορικό τοπίο πολλές φορές παραγκωνίζεται⁹. Δεν είναι λίγες οι

² Smith 2000· De la Torre et al. 2005· Poullos 2014· Högberg et al. 2017.

³ Σχετικά με την ιστορική εξέλιξη και το περιεχόμενο της διαχείρισης της (υλικής) πολιτιστικής κληρονομιάς, βλ. Πούλιος 2010· Πούλιος κ.ά. 2015.

⁴ Hamilakis – Theou 2013, 181–182· Μιχέλη 2020, 109–135.

⁵ Τρατσέλα 2013, 74· Λεκάκης 2016.

⁶ Πρβλ. Κωτσάκης 2021, 85–89.

⁷ Χαμηλάκης 2017. Βλ. επίσης Πούλιος κ. ά. 2015· Τρατσέλα 2013.

⁸ Για τη σχέση μεταξύ αρχαιολογίας και «κοινού», βλ. Χαμηλάκης 2017 και Λεκάκης – Πάντζου 2021.

⁹ Τρατσέλα 2013, 69.

περιπτώσεις που φράχτες περικλείουν τους αρχαιολογικούς χώρους, υπαινισσόμενοι σχέσεις εξουσίας και διαμορφώνοντας ένα πλαίσιο μη επαφής, απαγόρευσης της επικοινωνίας του κοινού με τον πολιτισμό και άρα μη συμμετοχής του στην πολιτιστική δραστηριότητα¹⁰. Οι πρακτικές αυτές αποτελούν συνέχεια του υλικοκεντρικού μοντέλου της Δύσης που από τον 19ο αι. και σήμερα ακόμα εστιάζει στη διατήρηση και διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς με μόνους υπευθύνους τους «ειδικούς»¹¹.

Σε αυτή την κατεύθυνση, νέοι, διεπιστημονικοί κλάδοι, όπως η *Δημόσια Αρχαιολογία*¹² η *Αρχαιολογική Εθνογραφία*¹³ και η *Μουσειολογία* έρχονται να αναδείξουν τα δρώντα υποκείμενα που συνδιαλέγονται με τα υλικά κατάλοιπα και την αρχαιολογική διαδικασία, και ανταποκρίνονται στο αίτημα των ανθρώπων που σήμερα επιζητούν μια βιωματική εμπειρία με το

υλικό παρελθόν. Απώτερος στόχος αυτών των κατευθύνσεων είναι η προσέγγιση, ο διάλογος και η δημιουργική επικοινωνία ανάμεσα στην επίσημη αρχαιολογία και τις διάφορες κοινωνικές ομάδες¹⁴. Αυτές οι αξίες μετατρέπονται σε ένα ωφέλιμο μέρος της ζωής όλων, σε μια αρχαιολογική κληρονομιά που επιθυμούν όλοι να προστατεύσουν, να διατηρήσουν και να βελτιώσουν¹⁵. Ολοένα και περισσότεροι αρχαιολόγοι αναγνωρίζουν σήμερα το ευρύ αντικείμενο της Δημόσιας Αρχαιολογίας, περισσότερο ως ένα μέσο ουσιαστικής αλληλεπίδρασης της αρχαιολογίας με το κοινό, παρά ως «μια τεχνική εξάσκηση διάδοσης της πληροφορίας»¹⁶.

Ένας αρχαιολογικός χώρος, στο πλαίσιο της μετα-νεωτερικής προσέγγισης, θα πρέπει, λοιπόν, να δημιουργεί για το κοινό τις συνθήκες μιας ολοκληρωμένης επαφής, εστιάζοντας στην κατανόηση και την πολύπλευρη ερμηνεία,

¹⁰ Χαμηλάκης 2017.

¹¹ Πούλιος κ.ά. 2015· Λεκάκης 2016, 117–120

¹² Σήμερα, υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία σχετικά με τις πρακτικές και τις μεθόδους της Δημόσιας Αρχαιολογίας, συμπεριλαμβανομένου ενός μεγάλου αριθμού μελετών περίπτωσης (βλ. την περιοδική έκδοση *Public Archaeology*, από το 2000 και εξής). Σύμφωνα με τους Sakellariadi 2015 και Richardson – Almansa-Sánchez 2015, η Δημόσια Αρχαιολογία είναι τόσο μια δομημένη πρακτική όσο και μια θεωρητική θέση, που εξασκείται μέσω του εκδημοκρατισμού της αρχαιολογικής κοινότητας, της επικοινωνίας με το κοινό, της συμμετοχής του κοινού ή της διαχείρισης των αρχαιολογικών πόρων για κοινό όφελος (Richardson – Almansa-Sánchez 2015, 194–195 όπου και η σχετική βιβλιογραφία). Βλ. και Gould 2016, 1· Μιχέλη 2020, 81–107· Λεκάκης – Πάντζου 2021, 32–33.

¹³ Σύμφωνα με τον Χαμηλάκη, η αρχαιολογική εθνογραφία δεν συνιστά μια μεθοδολογία, αλλά ένα πεδίο συνάντησης, μια ζώνη επικοινωνίας που ενδέχεται να συνεπάγεται όχι μόνο διαφωνίες αλλά και συγκρούσεις, με στόχο οι άνθρωποι (μη ειδικοί/αρχαιολόγοι) να αντιμετωπιστούν όχι ως αντικείμενα μελέτης ή ως υποδοχείς της δικής μας επιστημονικής γνώσης, αλλά ως παραγωγοί μιας βιωματικής / αισθητηριακής γνώσης (Χαμηλάκης 2017, 17–18. Βλ. και Hamilakis 2011. Hamilakis – Theou 2013, 182–184).

¹⁴ Οι διαφορετικές ερμηνείες και προσεγγίσεις του παρελθόντος και της αρχαιολογίας εξετάζονται στο: Simandiraki-Grimshaw – Stefanou 2012.

¹⁵ Kyriakidis 2020. Ο συγγραφέας ορίζει αυτή την προσέγγιση της Δημόσιας Αρχαιολογίας ως «empowering archaeology», χρησιμοποιώντας ως μελέτη περίπτωσης τη σύνδεση των ιερών κορυφών στις Γωνιές Μαλεβιζίου Κρήτης (Philiremos Peak Sanctuary Public Archaeology Project).

¹⁶ Merriman 2004, 541.

2. Στιγμιότυπο από θεματική ξενάγηση στο Αμυκλαίο (φωτ. αρχείο Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών)

να συνδέεται στενά με το κοινωνικό περιβάλλον, δημιουργώντας μια μορφή βιωματικής εμπειρίας μέσα από την παραγωγή ενός διαλεκτικού πλαισίου. Επιπλέον, χρειάζεται να ωθεί τον επισκέπτη σε μια διανοητική διαδικασία, όχι μόνο διαχρονικά για τον χώρο και την ιστορία του, αλλά μέσα από «νησίδες ατομικών εμπειριών» που θα λειτουργούν ως βοηθήματα για την «αναγνώρισή» του¹⁷. Η προσέγγιση αυτή είναι απαραίτητη, ώστε να μετατραπεί το αρχαιολογικό-πολιτιστικό τοπίο σε έναν βιώσιμο θεσμό, που εμπλέκεται ενεργά στη ζωή της κοινότητας, δημιουργεί μόνιμους δεσμούς με το κοινό, βελτιώνει την πρόσβαση και ενθαρρύνει τη μεγαλύτερη συμμετοχή από την κοινότητα¹⁸.

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται, τέλος, και η χρήση των καινοτόμων τεχνολογι-

ών, αφού αυτές προσφέρουν ένα διευρυμένο φάσμα ενεργειών, από την ανασκαφική διερεύνηση και αποκάλυψη μνημείων ή χώρων, στη συντήρηση και προστασία των φυσικών τους καταλοίπων, έως, τέλος, στη συνολική ανάδειξή τους, προς όφελος της επιστημονικής κοινότητας αλλά, κυρίως, του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου¹⁹. Μεταξύ των τομέων της τεχνολογίας και του πολιτισμού έχει αναπτυχθεί τις τελευταίες δεκαετίες μια στενή αλληλεπίδραση για τη δημιουργία εργαλείων ενίσχυσης της εμπειρίας και διάδρασης του επισκέπτη σε έναν αρχαιολογικό χώρο, όπως αυτό της επαυξημένης πραγματικότητας, με ειδικό στόχο το κοινό να συμμετέχει ενεργά στο πολιτιστικό αφήγημα μέσα από την παροχή ψηφιακών βοηθημάτων²⁰.

¹⁷ Μιχέλη 2020, 114–135· Κοτσάκης 2021, 89–99· Λεκάκης – Πάντζου 2021.

¹⁸ Simon 2010· Kyriakidis 2020.

¹⁹ Liritzis et al. 2015· Παπαδόπουλος κ.ά. 2015· Burmeister 2017· Kapidakis 2019.

²⁰ Pollalis et al. 2017.

Ο ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΤΟΥ ΑΜΥΚΛΑΙΟΥ ΣΤΗ ΣΠΑΡΤΗ

Σύμφωνα με τα παραπάνω, είναι φανερό πως η επιτυχία μιας διαχειριστικής παρέμβασης σε έναν αρχαιολογικό χώρο εξαρτάται, πρωτίστως, από την επίτευξη μιας δημιουργικής επικοινωνίας που θα αναπτυχθεί μεταξύ του κοινού και των ποικίλων αφηγημάτων που ο επισκέπτης καλείται να εντοπίσει στα μνημειακά κατάλοιπα. Τόσο αυτή η διαπίστωση όσο και οι προβληματισμοί που έχουν διατυπωθεί εισαγωγικά, αποτέλεσαν σημεία αναφοράς για το Ερευνητικό Πρόγραμμα Αμυκλών και τον ιδρυτή του, Άγγελο Δελιβορριά, με στόχο τη διαμόρφωση και εφαρμογή μιας πολιτιστικής πολιτικής παρεμβάσεων προς αυτή την κατεύθυνση, στον αρχαιολογικό χώρο του Αμυκλαίου στη Σπάρτη²¹.

Το Αμυκλαίο είναι μία από τις πιο γνωστές θέσεις της Λακωνίας, με ίχνη κατοίκησης από την Πρωτοελλαδική εποχή και την ίδρυση ενός από τα σημαντικότερα αρχαία ιερά, αφιερωμένου στη διπλή λατρεία του Υακίνθου και του Απόλλωνα, κατά τους ιστορικούς χρόνους. Τα κατάλοιπα εντοπίζονται στον λόφο της Αγίας Κυριακής, που πήρε το όνομά του από το ομώνυμο παρεκκλήσι που χτίστηκε εκεί πριν από την έναρξη των ανασκαφών στον χώρο, στα τέλη του 18ου αιώνα. Η θέση βρίσκεται σε απόσταση 5 χλμ. νοτιοδυτικά της Σπάρτης και περίπου 600 μ. ανατολικά του σύγχρονου οικισμού των Αμυκλών, στη δυτική όχθη του Ευρώτα

και πολύ κοντά στον θολωτό τάφο του Βαφειού (εικ. 1)²². Στη δεύτερη και σημαντικότερη φάση του ιερού, στο δεύτερο μισό του 6ου αιώνα π.Χ., ανήκει ο περίφημος θρόνος²³, ο ναός δηλαδή του Απόλλωνα, ο οποίος είχε τη μορφή ενός μεγάλου καθίσματος, στο κέντρο του οποίου δέσποζε το ήδη υπάρχον πεσσόμορφο λατρευτικό άγαλμα, το ξόανο του θεού. Αυτό ήταν τοποθετημένο ακριβώς πάνω στον τάφο του Υακίνθου, που χρησίμευε τόσο ως βωμός του Υακίνθου όσο και ως βάθρο του ξοάνου. Στο ιερό του Αμυκλαίου Απόλλωνος τελούνταν η σημαντικότερη θρησκευτική εορτή των Σπαρτιατών, τα Υακίνθια, προς τιμή του ήρωα Υακίνθου και του θεού Απόλλωνα. Στις ιδιαιτερότητες αυτού του γεγονότος περιλαμβάνονταν νεκρικές τελετές, αθλητικοί αγώνες, χοροί όπου συμμετείχαν νεαρά αγόρια και κορίτσια, θυσίες ζώων και λατρευτικά δείπνα, καθώς επίσης και μια μεγαλειώδης πομπή από τη Σπάρτη προς το ιερό των Αμυκλών²⁴.

Η απουσία ορατών μνημειακών καταλοίπων και οι πολυπλοκότητες στη στρωματογραφική αλληλουχία των χρονολογικών φάσεων του ιερού, λόγω των επανειλημμένων παρεμβάσεων από την αρχαιότητα έως και τον 20ό αιώνα, έχουν ως αποτέλεσμα το Αμυκλαίο να αποτελεί έναν αρχαιολογικό χώρο με ιδιαίτερα προβλήματα. Την ίδια στιγμή, η ιστορική, θρησκευτική και

²¹ Για το ερευνητικό πρόγραμμα, βλ. αναλυτικά Delivorrias – Vlizos 2011–2012 και Vlizos 2017, 73–74.

²² Για τις ανασκαφικές παρεμβάσεις βλ. Τσουντας 1892, 1–18· Fiechter 1918, 107–245· Buschor 1927, 1–85· Delivorrias – Vlizos 2011–2012· Vlizos 2017, 73–74.

²³ Fiechter 1918, 107–245· Faustoferrri 1996.

²⁴ Για λεπτομερή περιγραφή της εορτής των Υακινθίων, βλ. Petropoulou 2011–2012 και Petropoulou 2015.

αρχιτεκτονική αξία του χώρου και των μνημείων του, καθώς και η συνεχής χρήση του χώρου από το 2200 π.Χ. έως και σήμερα, καθιστούν αναγκαία και επιτακτική την αξιολόγηση, ερμηνεία, προστασία, διαχείριση, αξιοποίηση και ανάδειξή του — έννοιες, οι οποίες υφίστανται από την αρχή της αρχαιολογικής διαδικασίας, χωρίς ωστόσο να είναι προκαθορισμένες²⁵.

Από την αρχή των συστηματικών ανασκαφικών ερευνών, αποφασίστηκε η διαμόρφωση μιας πολιτικής διαχείρισης του χώρου²⁶. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, μεθοδολογικά ακολουθήθηκαν τρία στάδια, που αντιστοιχούν σε τρεις φάσεις υλοποίησης των στόχων του ερευνητικού προγράμματος. Κατά την Α΄ φάση (2005–2014) διαμορφώθηκε η εσωτερική δομή και λειτουργία του ερευνητικού προγράμματος, με τη σύσταση της ερευνητικής ομάδας και βασικούς άξονες τη διεπιστημονικότητα και τον ισότιμο διάλογο μεταξύ των μελών της. Το ίδιο διάστημα, η Β΄ φάση περιλάμβανε την αρχαιολογική έρευνα και τη δημιουργία του απαραίτητου επιστημονικού υπόβαθρου για την ορθή ερμηνεία του χώρου και των μνημείων του. Κατά την Γ΄ φάση (2015–κ.εξ.), αναπτύχθηκαν δράσεις για το «άνοιγμα» του αρχαιολογικού χώρου στο ευρύτερο —μη ειδικό— κοινό, αλλά και τη μελλοντική διαχείριση και ανάδειξή του, στο πλαίσιο της δημιουργίας ενός επισκέψιμου αρχαιολογικού πάρκου. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η ίδρυση, το 2011, του μη κερδοσκοπικού σωματίου «Οι Φίλοι του Αμυκλαίου», με σκοπό τη γενικότερη στήριξη του ερευνητικού

προγράμματος, την ηθική και υλική ενίσχυση των αρχαιολογικών εργασιών, αλλά και τη διαμόρφωση συνθηκών για την ένταξη του χώρου στην καθημερινότητα της κοινωνίας.

Η ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Στο πλαίσιο ανάπτυξης και υλοποίησης όλων των πρακτικών διαχείρισης και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου του Αμυκλαίου, καθοριστικός παράγοντας υπήρξε η ανάγκη κατανόησης της σύγχρονης κοινωνικής, ιστορικής και δημογραφικής πραγματικότητας. Για να αποδοθεί ένας αρχαιολογικός χώρος στο κοινό του, πρέπει πρωτίστως να διαμορφώνεται μια εικόνα με όλα τα δεδομένα που χαρακτηρίζουν την καθημερινότητά του²⁷. Σε πρώτο επίπεδο, λοιπόν, η μελέτη των δημογραφικών και κοινωνικών γνωρισμάτων της τοπικής κοινότητας των Αμυκλών υπέδειξε ότι πρόκειται στην ουσία για έναν συνοικισμό με σταθερό πληθυσμό περ. 1000 ανθρώπων κατά την τελευταία εικοσαετία, στον οποίο απουσιάζει η έννοια του κοινωνικού δεσμού-ιστού, γεγονός που υποδεικνύεται τόσο από την απουσία μας κεντρικής πλατείας, ως μέρος κοινωνικών συναντήσεων, όσο και από την ύπαρξη μόνο ενός δραστήριου πολιτιστικού συλλόγου. Ο οικισμός είναι, λοιπόν, κατατετημημένος και συνίσταται από αυτόνομες γειτονίες, που περιβάλλονται από ελαιώνες και πορτοκαλεώνες. Η οικονομία των κατοίκων της κοινότητας βασίζεται κατά κύριο λόγο στις γεωργικές εργασίες, στην απασχόληση στο παρακείμενο εργοστάσιο παραγωγής χυμών, ενώ λίγα είναι τα

²⁵ Hodder 1997, 693.

²⁶ Vlivos 2011–2012.

²⁷ Πρβλ. Κωτσάκης 2021, 85–89.

καταστήματα και επίσης λίγοι οι δημόσιοι ή ιδιωτικοί υπάλληλοι. Τέλος, ένα στοιχείο που παρεμβαίνει όλο και πιο ρυθμιστικά στην καθημερινότητα της κοινότητας κατά την τελευταία δεκαετία, είναι η εγκατάσταση και ισχυρή παρουσία Ρομά στην ευρύτερη περιοχή. Από αυτές τις πληροφορίες αναδεικνύονται ήδη οι δυσκολίες και οι προκλήσεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά το σχεδιασμό των δράσεων παρέμβασης στον αρχαιολογικό χώρο, όπως π.χ. το εκπαιδευτικό υπόβαθρο, η αγροτική οικονομία, ο κοινωνικός αποκλεισμός. Η αντιμετώπιση των ιδιαιτεροτήτων που αναφέρθηκαν αποτελούν το πρώτο υπόβαθρο στη διαμόρφωση μιας συμμετοχικής διαδικασίας ενσωμάτωσης της τοπικής κοινωνίας στους μηχανισμούς διαχείρισης του Αμυκλαίου.

ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ ΤΟΥ

«Sparta, ... occupies a central place in the utopian tradition»
Cartledge 2004, 178.

«In no other area of ancient Greek history is there a greater gulf between the common conception of Sparta and what specialists believe and dispute»
Kennell 2010, 2.

Ένας ακόμα παράγοντας που κρίνεται σημαντικός προκειμένου να διαμορφωθεί μια νέα αντίληψη για τον χώρο, είναι να οριστούν τα ιστορικά και κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα της έρευνας,

μέσα από την επαν-ερμηνεία και νέα πρόσληψη της αρχαίας Σπάρτης, μέρος της οποίας ήταν το Αμυκλαίο, κατά τη σύγχρονη εποχή²⁸.

Η τρέχουσα πραγματικότητα που χαρακτηρίζει τις σπαρτιατικές μελέτες συνοψίζεται στις παραπάνω διαπιστώσεις των Paul Cartledge και Nigel Kennell, στις οποίες αντικατοπτρίζονται οι νέες προσεγγίσεις στην έρευνα για την ιστορία της Σπάρτης. Ο Cartledge καταλήγει στη διαπίστωση πως η Σπάρτη και η ιστορία της καταλαμβάνουν μια κεντρική θέση στο αφήγημα της ουτοπικής παράδοσης της κλασικής αρχαιότητας, αφού μέσα από μια αντικειμενική προσέγγιση του ιδιαίτερου ρόλου της αναδεικνύονται πρωτίστως τα ιδανικά της κοινοτικής συνεργασίας και αυτοθυσίας²⁹. Σχεδόν δέκα χρόνια αργότερα, ο Stephen Hodkinson συμβάλλει και εκείνος στη διαμόρφωση μιας διαφορετικής ιδεολογικής προσέγγισης της σπαρτιατικής αρχαιότητας, αναλύοντας μια σειρά νέων, ριζικών ερευνών που έχουν αλλάξει τις ακαδημαϊκές αντιλήψεις για τη σπαρτιατική κοινωνία κατά τη μετάβαση από τον 20ό στον 21ο αιώνα³⁰. Σε αντίθεση με τις προκαταλήψεις των αρχών του 20ού αιώνα, τώρα πια αίρεται η εικόνα της Σπάρτης ως ολοκληρωτικής και στρατιωτικής κοινωνίας στην οποία η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία ελέγχει κάθε πτυχή της ζωής των πολιτών της. Παρόμοιες αντιλήψεις επικρατούσαν και έως τα χρόνια του Διαφωτισμού, όταν η Σπάρτη αποτελούσε ένα θετικό μοντέλο αρχαίας κοινωνίας, ισότιμο με

²⁸ Βλ. γενικότερα για το ζήτημα της πρόσληψης της αρχαιότητας στο νεοελληνικό κράτος του 20ού αιώνα, Damaskos – Plantzos 2008. Ειδικότερα Mazower 2008 και Plantzos 2008.

²⁹ Cartledge 2004.

³⁰ Hodkinson 2015.

αυτό άλλων αρχαίων πόλεων, όπως π.χ. της Αθήνας³¹. Κατά τη μετάβαση από τον 18ο στο 19ο αιώνα, στον απόηχο της Γαλλικής Επανάστασης και των εξελίξεων στη Βόρεια Αμερική, η αντίληψη σχετικά με τη Σπάρτη αρχίζει να αλλάζει και η πόλη προβάλλεται πια ως ένα αυταρχικό, στρατιωτικό και επομένως οπισθοδρομικό πολίτευμα³².

Η περίοδος, όμως, κατά την οποία η Σπάρτη υπήρξε το αρχέτυπο του εθνικού-ολοκληρωτικού κράτους, ένας αντιπροσωπευτικός «τόπος» της εθνικοσοσιαλιστικής εικόνας πρωτίστως για την Γερμανία αλλά και την Ελλάδα, ήταν αυτή του Μεσοπολέμου³³. Το «ιδεατό» της σπαρτιατικής πολιτείας χρησιμοποιήθηκε ως πρότυπο για την ανάπτυξη της νέας ιδεολογίας: η φυλετική καταγωγή, η εκπαίδευση των νέων, ο στρατιωτικός τρόπος ζωής, το ομαδικό πνεύμα, η ανάδειξη ηγετικών προσωπικοτήτων, η ηρωολατρεία, κ.ά, συνέβαλαν στη διαμόρφωση ενός προτύπου φυλετικού κράτους³⁴. Χαρακτηριστικός ως προς αυτή την κατεύθυνση είναι ο ρόλος της Σπάρτης κατά το Τρίτο Ράιχ, όταν ηγέτες των Ναζί και εκπρόσωποι της ναζιστικής ιδεολο-

γίας ενσωμάτωσαν τη Σπάρτη στην εκπαιδευτική, κοινωνική και στρατιωτικούς πολιτική, έχοντας την υποστήριξη Γερμανών ακαδημαϊκών³⁵. Επακόλουθο αυτών των προσεγγίσεων ήταν μια παύση του ερευνητικού-ακαδημαϊκού ενδιαφέροντος για την αρχαία Σπάρτη αμέσως μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Μόνο από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και μετά άρχισαν να εμφανίζονται πάλι μελέτες που συνέβαλαν στον επαναπροσδιορισμό της ιστορικής ταυτότητας της Σπάρτης και επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τη μετέπειτα έρευνα³⁶. Αποτέλεσμα αυτών των ερευνών, κυρίως από το 2000 και εξής, ήταν η Σπάρτη να παύει να αντιμετωπίζεται ως μια ξεχωριστή και «αλλόκοτη» πολιτεία, ενώ παράλληλα απαλλάσσεται από έννοιες και πρακτικές που τη συσχετίζουν με ολοκληρωτικά καθεστώτα³⁷.

Ο αντίκτυπος αυτής της εξέλιξης στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, κυρίως σε αυτή της Σπάρτης, είναι αμφιλεγόμενος. Ενώ στην έρευνα υπάρχει μια σαφής τάση «απενοχοποίησης» της αρχαίας Σπάρτης από τον απολυταρχικό και στρατοκρατικό χαρακτήρα που της έχει

³¹ Σύμφωνα με τον Jean-Jacques Rousseau, η Σπάρτη του Λυκούργου υπήρξε μια κοινωνία αφιερωμένη στο να υπηρετεί το κοινό συμφέρον, με έναν συλλογικό, διακριτικό, νομοταγή και πάνω απ' όλα βαθιά ηθικό τρόπο. Πρβλ. Cartledge 2004, 170.

³² Hodkinson 2015, 35. Για την πρόσληψη του Αμυκλαίου εκείνη την εποχή ειδικότερα, βλ. Vlizon 2019.

³³ Σχετικά με τη χρήση των αρχαιοτήτων για πολιτικούς σκοπούς από τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, βλ. Hamilakis – Yalouri 1996. Επίσης, Hamilakis 2007· Damaskos – Plantzos 2008.

³⁴ Hodkinson 2015, 35.

³⁵ Συμβολική, στο πλαίσιο της εργαλειοποίησης της Σπάρτης από τους Ναζί, είναι η έκδοση του v. Vacano 1942, με την αναλυτική παρουσίαση των σημείων ταύτισης του συγκεκριμένου παρελθόντος με τη «βόρεια ηγετική φυλή». Βλ. και Roche 2012.

³⁶ Με χαρακτηριστικότερα τα έργα των Finley 1968 και της Rawson 1969. Βλ. Hodkinson 2015 και Powell 2018, 4–7 με μια συγκέντρωση της βιβλιογραφίας από κάθε έναν πάνω σε αυτό το θέμα.

³⁷ Hodkinson 2015, 5: «Such radical new approaches, with their tendency to “normalize” Sparta, have changed the face of Spartan studies.»

κατά καιρούς αποδοθεί, για ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού κάποια από αυτά τα στοιχεία συνεχίζουν να αποτελούν το κατεξοχήν σύμβολο της σημερινής εθνικής συνείδησης, της εθνικής ταυτότητας και των δημοφιλών προσλήψεων της αρχαιότητας. Σε αυτό συμβάλλει και η τρέχουσα κοινωνικοπολιτική πραγματικότητα, με τη διαρκή προβολή φαινομένων εθνικισμού, ξενοφοβίας και ρατσισμού. Παράλληλα, μεταφορές γεγονότων της σπαρτιατικής ιστορίας στον κινηματογράφο, με πιο γνωστή την ταινία «Τριακόσιοι» (300) του 2007, ανακυκλώνουν αυτή τη στερεοτυπική αντίληψη μέρους της κοινωνίας αναφορικά με τη ζωή των αρχαίων Σπαρτιατών, αλλά και με τη γενικότερη θέση της Σπάρτης στο ιστορικό τοπίο τόσο του παρελθόντος όσο και της σύγχρονης πραγματικότητας.

ΔΗΜΟΣΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟ ΑΜΥΚΛΑΙΟ

Για να αντιμετωπιστούν με γόνιμο τρόπο αυτά τα δύο θέματα που αναλύθηκαν παραπάνω, αλλά και για να διαμορφωθεί ένα πλαίσιο παρεμβάσεων με στόχο την ουσιαστική και διαρκή ένταξη του ευρέως κοινού στις διεργασίες ανάδειξης και διαχείρισης του Αμυκλαίου, η ερευνητική ομάδα εστίασε στη δημιουργία ενός νέου νοηματικού πλαισίου που έχει ως αφετηρία τη διαπίστωση ότι το αρχαιολογικό τοπίο ενσωματώνει πολλαπλούς χώρους και χρόνους³⁸. Σημείο αναφοράς αποτελεί, δηλαδή, η θεμελίωση μιας πολύ-χρονικής και αντικειμενοστρεφούς αρχαιολογίας του Αμυκλαίου, που βασίζεται στο παρόν και προσαρμόζεται στις επιδράσεις των διαφορετικών εποχών που

3. Πρόταση διαμόρφωσης του αρχαιολογικού πάρκου (Μ. Μαγνησαλή – Θ. Μπιλής, Ερευνητικό Πρόγραμμα Αμυκλών)

³⁸ Πρβλ. Hamilakis 2011· Τρατσέλα 2013, 9.

4

5

4. Συζήτηση με τους κατοίκους της κοινότητας Αμυκλών πάνω στην πρόταση διαμόρφωσης του αρχαιολογικού πάρκου (φωτ. αρχείο Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών)

5. Παρουσίαση μοντέλου ανάδειξης και διαχείρισης του αρχαιολογικού χώρου Αρχαίας Μεσσήνης στην Πνευματική Εστία Σπάρτης (φωτ. αρχείο Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών)

συνυπάρχουν και στις αφηγήσεις που απορρέουν από τα μνημεία³⁹. Με αυτό τον τρόπο η στερεοτυπική αντίληψη που καλλιεργείται ακόμα και σήμερα σε ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας για τη Σπάρτη και το Αμυκλαίο, ως αναπόσπαστο τμήμα της αρχαίας πόλης, αλλάζει αφού:

- Απορρίπτεται η χρονική γραμμικότητα ως μια εθνοκεντρική άποψη του χρόνου που επιβάλλεται στις αρχαιολογικές επιστήμες ως ιδεολογικό αφήγημα. Αντίθετα, θεμιτό είναι να προβληθούν οι διαφορετικές περιόδους του παρελθόντος που ανταγωνίζονται, συγκρούονται και συνυπάρχουν: Προϊστορία, Κλασική Αρχαιότητα, Ρωμαϊκή Περίοδος, Βυζάντιο, Οθωμανική Αυτοκρατορία, Γέννηση του ελληνικού κράτους, το σήμερα.

- Απορρίπτονται οι εξελικτικές αφηγήσεις που βασίζονται στην ιεραρχική σκέψη. Αντίθετα, έμφαση δίνεται στα ακόλουθα: προϊστορικός οικισμός, θρησκευτικές και λατρευτικές ιδιαιτερότητες, ταξικό σύστημα, ο ρόλος των ηλικιακών και κοινωνικών ομάδων, αρχιτεκτονικές καινοτομίες, ιερό και φυσικό περιβάλλον, διατροφικές συνήθειες σε γιορτές κατά το παρελθόν και σήμερα, μουσική κ.ά.

Βάσει των παραπάνω, μία από τις προτεραιότητες του Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών είναι η ολιστική, πολιτισμική ερμηνεία του αρχαιολογικού χώρου και η εμβάθυνση σε θέματα όπως αξίες, πεποιθήσεις, πολιτιστικές πρακτικές, χρήση της γης, κ.λπ., που χαρακτηρίζουν το αρχαιολογικό περιβάλλον σήμερα και την κοινωνία που το πλαισιώνει.

Ένα ακόμα βασικό στοιχείο της συγκεκριμένης προσέγγισης είναι η πολιτική των συνεργασιών με ένα όσο το δυνατό πιο διευρυμένο φάσμα αποδεκτών. Επειδή, ακριβώς, η βιωσιμότητα της λειτουργίας ενός χώρου εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη διαμόρφωση ενός πλαισίου διαχείρισης που επεκτείνεται και πέρα από τον ρόλο της τοπικής Εφορείας Αρχαιοτήτων Λακωνίας και του Υπουργείου Πολιτισμού, είναι απαραίτητο να διερευνηθούν και να διαμορφωθούν εγκαίρως οι συνεργασίες με θεσμούς, συλλογικότητες και άτομα που συνδέονται με το συγκεκριμένο πολιτιστικό αγαθό⁴⁰. Για το Αμυκλαίο, αυτή η διάσταση περιλαμβάνει, πέρα από τον πρωταγωνιστή που είναι το άτομο, ο πολίτης, και τα εξής: α) τον στενό, τοπικό κύκλο, δηλαδή την τοπική διοίκηση Αμυκλών, το μη κερδοσκοπικό σωματείο «Οι Φίλοι του

³⁹ Hamilakis – Theou 2013.

⁴⁰ Λεκάκης 2016, 116, 128–129· Λεκάκης – Πάντζου 2021, 32.

Αμυκλαίου», τον Σύλλογο Κυριών Αμυκλών, το δημοτικό σχολείο Αμυκλών, το εργοστάσιο «Λακωνία», και την ενορία, και β) τον ευρύτερο κύκλο, δηλ. τον Δήμο Σπάρτης, την Πνευματική Εστία Σπάρτης, τις διευθύνσεις πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, τα μουσεία της πόλης, τις πολιτιστικές και περιβαλλοντικές συλλογικότητες που δραστηριοποιούνται στα όρια του Δήμου, τα τοπικά ΜΜΕ, καθώς και τις επιχειρήσεις που θα εμπλακούν σε μια προοπτική διαμόρφωσης της δημιουργικής οικονομίας.

Αποσκοπώντας στην ένταξη όλων αυτών στο αρχαιολογικό περιβάλλον του Αμυκλαίου, το Ερευνητικό Πρόγραμμα Αμυκλών έχει δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα στον τομέα της Δημόσιας Αρχαιολογίας⁴¹. Συγκεκριμένα, συστηματικά από το 2015 και εξής, μια ομάδα μουσειολόγων και αρχαιολόγων-μουσειολόγων σχεδιάζει και πραγματοποιεί ποικίλες εκπαιδευτικές δράσεις, οργανωμένες θεματικές ξεναγήσεις και εκδηλώσεις για όλες τις ηλικιακές και κοινωνικές ομάδες, καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, με απώτερο στόχο την ανάδειξη της έννοιας της συμμετοχικότητας (εικ. 2)⁴². Ενδεικτικά, διοργανώθηκαν οι εξής δραστηριότητες: «Γνωριμία με το Αμυκλαίο», «Καλοκαίρι στον λόφο», «Αρχιτεκτονικές ιδιαιτερότητες και αναζητήσεις του Αμυκλαίου», «Η Γιορτή των Υακινθίων στο σχολείο μου», «Μικροί αρχαιολόγοι εν δράσει», «Ιστορίες για την Τροφή: Η γιορτή τότε,

6

7

το πανηγύρι σήμερα», «Αρχαιολογία και φυσικό περιβάλλον. Μια θεματική περιήγηση», «Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον στο Αμυκλαίο», «Ρώτα τον αρχαιολόγο». Παράλληλα, μετά την κατάθεση της μελέτης ανάδειξης του χώρου από το ερευνητικό πρόγραμμα στο Υπουργείο Πολιτισμού και την έγκρισή της από το ΚΑΣ το 2014, πραγματοποιήθηκαν ανοιχτές συζητήσεις τόσο στο Αμυκλαίο όσο και στην Πνευματική Εστία Σπάρτης (εικ. 3)⁴³. Οι κάτοικοι της περιοχής και άνθρωποι της Περιφερειακής Ενότητας Λακωνίας και της Πνευματικής Εστίας,

6. Έρευνα κοινού με αντικείμενο τις πινακίδες πληροφόρησης του κοινού στον αρχαιολογικό χώρο (φωτ. αρχείο Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών)

7. Επιστημονικό εργαστήριο με τη συμμετοχή Ελλήνων και ξένων αρχαιολόγων (φωτ. αρχείο Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών)

⁴¹ Πρβλ. Λεκάκης – Πάντζου 2021, 36–40.

⁴² Οι δράσεις του Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών παρουσιάζονται στον επίσημο ιστότοπο του προγράμματος: <https://amyklaion.gr/gr/public-arch/>. Θερμές ευχαριστίες για την ενεργή συμμετοχή σε όλα τα στάδια των δράσεων Δημόσιας Αρχαιολογίας στο Αμυκλαίο οφείλονται στους: Βίκυ Ιακωβάκη, Αγγελική Κοσμά, Αγγελική Λασηθιωτάκη, Κωνσταντίνα Μαρκόγλου, Δέσποινα Παυλοπούλου, Τζούλια-Άννα Σαραμίγεβα, Ιβάν Σουσανίδη, Αλεξάνδρα Χρυσάδακου.

⁴³ Για την προεργασία και τον σχεδιασμό του αρχαιολογικού πάρκου, πριν από την κατάθεση της τελικής μελέτης, βλ. Vlizos 2011–2012.

8. Έρευνα κοινού στην κοινότητα Αμυκλών (φωτ. αρχείο Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών)

είχαν την ευκαιρία να εκφράσουν τους προβληματισμούς τους σχετικά με τις παρεμβάσεις που μπορούν να γίνουν στη μορφή του μελλοντικού αρχαιολογικού πάρκου (εικ. 4)⁴⁴. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες, αφού ενημερώθηκαν για την διαμόρφωση του λόφου της Αγ. Κυριακής, είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν «καλές πρακτικές» από αντίστοιχες πρωτοβουλίες, όπως αυτή της Αρχαίας Μεσσήνης, και να εκφράσουν τους προβληματισμούς και τις προτάσεις τους, τις οποίες το Ερευνητικό Πρόγραμμα Αμυκλών προσπαθεί να στηρίξει και να μεταφέρει στην εκ του νόμου αρμόδια για αυτό το θέμα υπηρεσία, την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λακωνίας (εικ. 5).

Το ίδιο κρίσιμη για την επίτευξη της άμεσης συμμετοχής κάθε ενδιαφερομένου θεωρείται και η συγκέντρωση στοιχείων σχετικά με το περιεχόμενο, τη μορφή και τη θέση των πινακίδων πληροφόρησης που θα συνοδεύουν τον επισκέπτη κατά την ελεύθερη περιήγησή του στον χώρο (εικ. 6). Για αυτό τον

σκοπό, πραγματοποιήθηκε το 2020 μια έρευνα κοινού στο Αμυκλαίο, κατά την οποία οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να αξιολογήσουν και να διατυπώσουν προτάσεις για τυχόν αλλαγές ή προσθήκες στο συγκεκριμένο αντικείμενο⁴⁵. Παράλληλα με αυτές τις ενέργειες και για να ενισχύεται συνεχώς το επιστημονικό υπόβαθρο του ερευνητικού προγράμματος, πραγματοποιούνται, από το 2017, στο τέλος κάθε ανασκαφικής περιόδου επιστημονικά εργαστήρια με τη συμμετοχή ερευνητών από άλλα εν ενεργεία ανασκαφικά προγράμματα, με σκοπό την παρουσίαση και ανάλυση, σε συνεργασία με την υπόλοιπη επιστημονική κοινότητα, των νέων δεδομένων από τις τρέχουσες κάθε φορά έρευνες στο Αμυκλαίο (εικ. 7).

Στον τομέα της εθνοαρχαιολογίας πραγματοποιούνται από το 2015 έρευνες κοινού στους γειτονικούς οικισμούς, με τη χρήση ερωτηματολογίων και μαγνητοφωνημένων προφορικών συνεντεύξεων, με στόχο τη συγκέντρωση πληροφοριών από τους κατοίκους σχετικά με την πρόσληψη του αρχαιολογικού χώρου και την ανάδειξη ιδιαιτεροτήτων που σχετίζονται με τις βιωματικές τους εμπειρίες εκεί (εικ. 8)⁴⁶. Σε αυτή την προσπάθεια συνέβαλε και το ντοκιμαντέρ με τίτλο «Στο φως του Αμυκλαίου», η δημιουργία του οποίου προηγήθηκε το 2013, για να διαδοθεί αυτό ακριβώς το στίγμα της ανοιχτής πρόσκλησης και συμμετοχής της κοινότητας στις ενέργειες αξιοποίησης του Αμυκλαίου (εικ. 9)⁴⁷.

⁴⁴ Μια πρώτη προσπάθεια σχεδιασμού του νέου αρχαιολογικού χώρου παρουσιάζεται στο Vlivos 2011–2012.

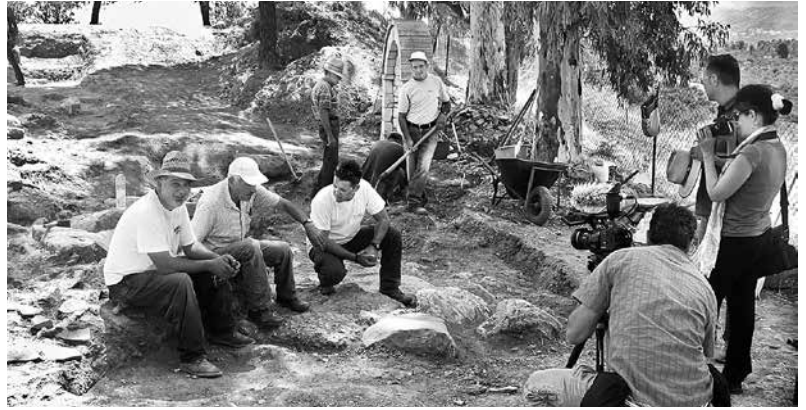
⁴⁵ Σε αυτή την εν εξελίξη έρευνα συμμετέχουν εκτός από τον υπογράφοντα οι κκ. Ανδρομάχη Γκαζή και Τζούλια Σαραμίγιεβα.

⁴⁶ Πρβλ. και Κωτσάκης 2021, 94–95.

⁴⁷ Η παραγωγή σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε σε συνεργασία με την κ. Μάρλεν Μούλιου.

Από αυτές τις παρεμβάσεις αναδείχθηκε αρχικά το γεγονός της έλλειψης βασικών γνώσεων για το Αμυκλαίο και, σε επόμενα στάδια, η υπερηφάνεια για την πολιτιστική κληρονομιά που ξεπερνάει τα στενά τοπικά όρια, καθώς και η επιθυμία ανάδειξης αυτής μέσω ενός οργανωμένου αρχαιολογικού πάρκου. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός της αλλαγής πρόσληψης του χώρου μετά από τις δράσεις Δημόσιας Αρχαιολογίας του ερευνητικού προγράμματος, αφού αναγνωρίζεται πια ότι στο Αμυκλαίο συνυπάρχουν πολλοί «χρόνοι και τόποι» μεταξύ των οποίων, κυρίως, το σύγχρονο εκκλησιάκι της Αγίας Κυριακής. Η μεταβολή ενδιαφέροντος πρέπει, ακόμα, να συνδυαστεί και με την παράμετρο της άμεσης εμπλοκής πολλών από τους κατοίκους στις εργασίες του προγράμματος. Μέσα από τις έρευνες, ξεχωρίζει, τέλος, και το γεγονός της επιθυμίας του απλού πολίτη και κάτοικου της τοπικής κοινότητας να συμβάλει στη διαχείριση και προστασία του αρχαιολογικού χώρου, αφού αναγνωρίζει πως μέσα από αυτή τη διαδικασία διαμορφώνονται νέες ευκαιρίες οικονομικής ανάπτυξης μέσω της τουριστικής αξιοποίησης του συγκεκριμένου πολιτιστικού αποθέματος.

Μέσω των παραπάνω δράσεων, οι άνθρωποι και τα μνημεία συνδιαλέγονται εντός ενός οριοθετημένου συστήματος και σε αναφορά με τους χωρικούς και νοηματικούς τρόπους «ανάγνωσης/αφήγησης» των μνημείων. Οι περισσότερες δράσεις έχουν θεματικό προσανατολισμό, καθώς αναπτύσσονται γύρω από γενικότερα θέματα και προβληματισμούς, όπως η διατροφή, το φυσικό περιβάλλον, η αρχιτεκτονική, κ.ά., γεγονός που συμβάλλει σημαντικά στην κατανόηση της προσφερόμενης πληροφορίας

και στην ενδυνάμωση της επιθυμίας για συμμετοχή. Μέσω της καταγραφής των προσωπικών αντιλήψεων, πεποιθήσεων και εμπειριών, επιτυγχάνεται η σύνδεση του ατόμου με την πολιτιστική-αρχαιολογική κληρονομιά του Αμυκλαίου και της Σπάρτης, η κατανόηση της σχέσης μεταξύ αρχαιολογίας και τοπικής κοινωνίας και η διαμόρφωση ενός εναλλακτικού τρόπου διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η διαχείριση του χώρου γίνεται πλέον με όρους «συμμετοχικότητας» και διαλόγου, ενώ στην καθημερινή ζωή των κατοίκων εντάσσονται έννοιες όπως η προστασία των μνημείων, η βιωσιμότητα και η ποιοτική αναβάθμιση της καθημερινότητας.

Η καθιέρωση μιας νέας σχέσης του αρχαιολογικού χώρου με το ευρύτερο περιβάλλον μπορεί, επίσης, να επιτευχθεί μέσω της σύνδεσης και μόνιμης επικοινωνίας του Αμυκλαίου με τους υπόλοιπους αρχαιολογικούς χώρους της Σπάρτης (Αγ. Βασίλειος, Μενελάιον, Ακρόπολη αρχαίας Σπάρτης, ιερό Ορθίας Αρτέμιδος, Μυστράς, Πελλάνα, κ.ά.), της δημιουργίας ενός δικτύου αρχαιολογικών χώρων και της ανάπτυξης πολιτιστικών διαδρομών, καθώς και της ουσιαστικής σύνδεσης του Αμυκλαίου με το Αρχαιολογικό Μουσείο της Σπάρτης και, κατ' επέκταση, με τον αστικό

9. Σκηνή από τα γυρίσματα του ντοκιμαντέρ «Στο φως του Αμυκλαίου» (φωτ. αρχείο Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών)

ιστό της σύγχρονης πόλης. Τέλος, στην ενίσχυση της πολιτικής «εξωστρέφειας» του αρχαιολογικού χώρου του Αμυκλαίου συμβάλλουν επίσης πρακτικές όπως η παρουσίαση και επικοινωνία του χώρου, των μνημείων του και των δράσεων μέσω εργαλείων του διαδικτύου, όπως είναι ο δυναμικός ιστότοπος (amyklaion.gr), που παρέχει πληθώρα πληροφοριών για το ειδικό και μη κοινό, και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook και το Instagram.

ΨΗΦΙΑΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Το σημείο, όμως, που το ερευνητικό πρόγραμμα θέλει να εστιάσει για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του μέλλοντος και να αξιοποιήσει τις νέες δυνατότητες προσέγγισης του κοινού, είναι ο τομέας των καινοτόμων τεχνολογιών⁴⁸. Πρόκειται για έναν νέο τομέα της επιστήμης της αρχαιολογίας, σχετικού με τη δημιουργία, αναπαράσταση και διαχείριση της αρχαιολογικής πληροφορίας στο πλαίσιο των συστημάτων πληροφορικής⁴⁹. Οι εφαρμογές πληροφορικής στοχεύουν στη σταδιακή απλοποίηση των μεθόδων καταγραφής του αρχαιολογικού έργου και στην ταυτόχρονη ενίσχυση των δυνατοτήτων τους, για ερευνητικούς και ερμηνευτικούς λόγους, καθώς και για λόγους δημοσίευσης και παρουσίασης στο ευρύ κοινό⁵⁰. Επιπλέον, αυτά τα εργαλεία είναι πια αναγκαία

για την ανάλυση των αρχαιολογικών καταλοίπων, αφού μέσω αυτών δοκιμάζονται οι υποθέσεις και εκτιμάται η ερμηνεία, δηλαδή το μέγεθος κατανόησης από τον απλό πολίτη⁵¹.

Στο πλαίσιο της συνύπαρξης των καινοτόμων τεχνολογιών και του πολιτισμού, η τεχνολογία που κατεξοχήν άνοιξε νέους δρόμους και δημιούργησε μοναδικές ευκαιρίες στον χώρο των μουσείων, αλλά γενικότερα σε χώρους πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι αυτή της επαυξημένης πραγματικότητας (Augmented Reality/AR)⁵². Το βασικότερο στοιχείο είναι ότι προσφέρεται στο κοινό η δυνατότητα να βιώσει μια ξεχωριστή εμπειρία και να συμμετέχει ενεργά στο εκάστοτε αφήγημα μέσα από την παροχή εικονικών ιστοριών και πληροφοριών⁵³. Επιπλέον, η παραπάνω διάσταση ενισχύεται και εμπλουτίζεται μέσω των εφαρμογών παιγνιοποίησης, μιας συμμετοχικής-βιωματικής διαδικασίας που αλλάζει ριζικά τον τρόπο πρόσληψης της ιστορίας από το ευρύ κοινό⁵⁴.

Η ανάπτυξη νέων τεχνολογιών στον αρχαιολογικό χώρο του Αμυκλαίου υλοποιείται μέσω του έργου «Ψηφιακή πλατφόρμα ανάπτυξης εφαρμογών εκπαιδευτικού πολιτιστικού τουρισμού με τη χρήση τεχνικών μικτής πραγματικότητας, επαυξημένης πραγματικότητας και παιγνιοποίησης/AMREP»⁵⁵. Το συγκεκριμένο έργο αναφέρεται στον τομέα

⁴⁸ Gardin 1980· Lock 2003· Evans – Daly 2006· Llobera 2011· Dougherty – Nawrotzki 2013· Earl et al. 2014· Burmeister 2017.

⁴⁹ Llobera 2011· Burmeister 2017, 23· Καπιδάκης – Βλίζος 2020, 384–385.

⁵⁰ Παπαδόπουλος κ.ά. 2015, 983· Βλ. επίσης Hamilakis et al. 2009 και Kapidakis 2019.

⁵¹ Gardin 1980, 28. Βλ. μια καλή παρουσίαση όλων αυτών των παραγόντων στο Earl et al. 2014.

⁵² Noh et al. 2009. Βλ. επίσης, Liritzis et al. 2015.

⁵³ Pollalis et al. 2017.

⁵⁴ Dougherty – Nawrotzki 2013.

⁵⁵ Καπιδάκης – Βλίζος 2020, 384. Για πληροφορίες βλ. τον επίσημο ιστότοπο του έργου:

10. Τρισδιάστατο μοντέλο μικτής πραγματικότητας της ανασκαφικής διαδικασίας στο Αμυκλαίο (φωτ. αρχείο Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών)

των εφαρμογών εκπαιδευτικού πολιτιστικού τουρισμού με τη χρήση τεχνικών μικτής πραγματικότητας, επαυξημένης πραγματικότητας και παιχνιοποίησης, μέσα από την αξιοποίηση νέων μεθόδων τεκμηρίωσης της ανασκαφικής διαδικασίας και των ευρημάτων (εικ. 10). Στόχος του έργου είναι να προσφέρει νέες δυνατότητες στους αρχαιολόγους και επισκέπτες του χώρου (κατά χώραν ή διαδικτυακά) με τη χρήση των κατάλληλων οπτικών μέσων μικτής πραγματι-

κότητας (HoloLens II), να επιτρέψει την περιήγηση στον αρχαιολογικό χώρο διαθέτοντας δυνατότητες οπτικοποίησης εικονικών αναστηλώσεων και ευρημάτων, να επιτύχει την εξομοίωση στον πραγματικό χώρο λειτουργιών του για την καλύτερη κατανόηση του ίδιου του χώρου και των συνθηκών χρήσης του κατά την αρχαιότητα και, τέλος, να εμπλέξει τον επισκέπτη στη διαδικασία ανακάλυψης και δημιουργίας της γνώσης στον αρχαιολογικό χώρο⁵⁶.

<https://amrep.eu/gr/>. Η έρευνα συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και εθνικούς πόρους μέσω του επιχειρησιακού προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία», στο πλαίσιο της πρόσκλησης Ερευνώ-Δημιουργώ –Καινοτομώ (κωδ. έργου:Τ1ΕΔΚ- 02168-15.6.2017).

⁵⁶ Καπιδάκης – Βλίζος 2020, 392–393.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

«In other words, Sparta is “hot”»
Kennell 2010, 2

Δέκα χρόνια μετά τη διαπίστωση του Nigel Kennell, τόσο η Σπάρτη και το Αμφικλαίο όσο και κάθε αρχαιολογικός χώρος μπορεί να χαρακτηριστεί ως «καυτός», ως ένα τοπίο δηλαδή που κεντρίζει το ενδιαφέρον, επιστημονικά αλλά και ως προσπάθεια απόδοσης της πολιτιστικής κληρονομιάς στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Εστιάζοντας στις ειδικές αυτές παραμέτρους, το ανασκαφικό και ερευνητικό έργο του Αμφικλαίου, στοχεύει αφ' ενός στη διάσωση, καταγραφή, τεκμηρίωση και ερμηνεία των υλικών μαρτυριών του παρελθόντος και αφετέρου στη δημιουργία ενός νέου μοντέλου διαχείρισης και ανάδειξης της πολιτιστικής–αρχαιολογικής κληρονομιάς, μέσα από την υιοθέτηση πρακτικών που εναρμονίζονται με τις αρχές και τις προοπτικές της δημόσιας αρχαιολογίας, της ψηφιακής αρχαιολογίας, της μουσειολογίας και των κοινωνικών επιστημών. Κυρίαρχος στόχος είναι η καθιέρωση μιας αμφίδρομης και διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στον αρχαιολογικό χώρο και την κοινωνία, μέσα από διαδικασίες συμπερίληψης και συμμετοχικότητας⁵⁷.

Μέσα από αυτό το μοντέλο, διαμορφώνονται οι εξής βασικοί άξονες που συνθέτουν τη μεθοδολογία της νέας προσέγγισης:

1. Διεπιστημονικότητα (κυρίως μεταξύ των ανθρωπιστικών και των κοινωνικών επιστημών) και αξιοποίηση των καινοτόμων τεχνολογιών (ψηφιακές ανθρωπιστικές σπουδές)
2. Προσπάθεια διαμόρφωσης μιας νέας

αντίληψης του κοινού σχετικά με την ιστορικότητα του Αμφικλαίου και της Σπάρτης.

3. Συμμετοχικότητα και διάδραση μέσω ειδικών παρεμβάσεων που ανταποκρίνονται στις ανάγκες του κοινού.
4. Σύνδεση με τη δημιουργική οικονομία. Για την επίτευξη αυτής της αποστολής, ως ιδιαίτερα σημαντικός αναδεικνύεται ο ρόλος της πανεπιστημιακής κατάρτισης αλλά και της λειτουργίας της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Συγκεκριμένα, νέες ειδικότητες, όπως Διαχείριση Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Μουσειολογία, Δημόσια Αρχαιολογία—που διδάσκονται ήδη κάποιες δεκαετίες στα πανεπιστήμια του εξωτερικού— θα πρέπει να συμπεριληφθούν συστηματικά στους οδηγούς σπουδών των τμημάτων των αντίστοιχων γνωστικών πεδίων, καθώς διευρύνουν τους ορίζοντες της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, προωθούν την ουσιαστική διεπιστημονική συνεργασία, εμπλουτίζουν και μεταβάλλουν την οπτική της αρχαιολογικής έρευνας αλλά και τη γενικότερη «νοοτροπία» που τη διέπει⁵⁸. Παράλληλα, απαραίτητη είναι η θέσπιση από το Υπουργείο Πολιτισμού κανονισμών που θα επιτρέπουν και θα προωθούν παρεμβάσεις Δημόσιας Αρχαιολογίας αλλά και άλλων νέων κατευθύνσεων της αρχαιολογικής επιστήμης, συμβάλλοντας στην ένταξη των αρχαιολογικών χώρων σε ένα σύγχρονο πλαίσιο πολιτιστικής διαχείρισης, όπως ασκείται από τους ειδικούς και προσλαμβάνεται από το ευρύτερο κοινό μέσα από την ενσωμάτωση των χώρων πολιτισμού στον δημόσιο βίο.

⁵⁷ Simon 2010· Λεκάκης – Πάντζου 2021, 49–50.

⁵⁸ Λεκάκης 2016, 127–128· Πρβλ. Κόπακα 2004, 266· Κωτσάκης 2021, 86–87.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στην Αφροδίτη Βλάχου, χωρίς την σημαντική βοήθεια της οποίας δεν θα είχε ολοκληρωθεί η παρούσα μελέτη σε αυτή τη μορφή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Burmeister 2017
St. Burmeister, Innovation as a Possibility. Technological and Social Determinism in their Dialectical Resolution, στο: St. Burmeister – R. Bernbeck (επιμ.), *The Interplay of People and Technologies. Archaeological Case Studies on Innovation* (Berlin 2017) 21–42
- Buschor 1927
E. Buschor, Vom Amyklaion, *AM* 52, 1927, 1–85
- Cartledge 2004
P. Cartledge, What Have the Spartans Done for us?: Sparta's Contribution to Western Civilization, *Greece and Rome* 51, 2004, 164–179
- Damaskos – Plantzos 2008
D. Damaskos – D. Plantzos (επιμ.), *A Singular Antiquity. Archaeology and Hellenic Identity in Twentieth-Century Greece* (Athens 2008)
- Delivorrias – Vlizon 2011–2012
A. Delivorrias – S. Vlizon (επιμ.), *Amykles Research Project: Works 2005–2010. Archaeological Workshop at the Benaki Museum Athens 26th May 2011, MusBenaki* 11/12, 2011/2012, 73–191
- Dougherty – Nawrotzki 2013
J. Dougherty – K. Nawrotzki, *Writing History in the Digital Age* (Michigan 2013)
- Earl et al. 2014
G. Earl κ. α. (επιμ.) 2014. *Archaeology in the Digital Era. Papers from the 40th Annual Conference of Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology (CAA)*, Southampton, 26–29 March 2012. Amsterdam, University Press, Amsterdam
- Evans – Daly 2006
T. L. Evans – P. Daly, *Digital Archaeology: Bridging Method and Theory* (New York 2006)
- Faustoferri 1996
A. Faustoferri, *Il trono di Amyklai e Sparta. Bathykles al servizio del potere* (Napoli 1996)
- Fiechter 1918
E. Fiechter, Amyklae. Der Thron des Apollon, *JdI* 33, 1918, 107–245
- Finley 1968
M. I. Finley, Sparta, στο: J. P. Vernant (επιμ.), *Problèmes de la guerre en Grèce ancienne* (Paris 1968) 143–160
- Gardin 1980
J. C. Gardin, *Archaeological Constructs: An Aspect of Theoretical Archaeology* (Cambridge 1980)
- Gould 2016
P. G. Gould, On the Case: Method in Public and Community Archaeology, *Public Archaeology* 15, 2016, 1–18
- Hamilakis 2007
Y. Hamilakis, *The Nation and its Ruins: Antiquity, Archaeology and the National Imagination in Greece* (Oxford 2007)
- Hamilakis 2011
Y. Hamilakis, Archaeological Ethnography: A Multitemporal Meeting Ground for Archaeology and Anthropology, *Annual Review of Anthropology* 40, 2011, 399–414
- Hamilakis – Yalouri 1996
Y. Hamilakis – E. Yalouri, Antiquities as Symbolic Capital in Modern Greek Society, *Antiquity* 70, 1996, 117–129
- Hamilakis et al. 2009
Y. Hamilakis – A. Anagnostopoulos – F. Ifantidis, Postcards from the Edge of Time: Archaeology, Photography, Archaeological Ethnography (a Photo-Essay), *Public Archaeology* 8, 2009, 283–309
- Hamilakis – Theou 2013
Y. Hamilakis – E. Theou, Enacted Multi-Temporality. The Archaeological Site as a Shared, Performative Space στο: A. González-Ruibal (επιμ.), *Reclaiming Archaeology. Beyond the Tropes of Modernity* (London – New York 2013) 181–194
- Hodder 1997
I. Hodder, Always Momentary, Fluid and Flexible: Towards a Reflexive Excavation Methodology, *Antiquity* 71, 1997, 691–700
- Hodkinson 2015
S. Hodkinson, Transforming Sparta: New Approaches to the Study of Spartan Society, *Ancient History* 41–44, 2015, 1–42
- Högberg et al. 2017
A. Högberg – C. Holtorf – S. May – G. Wollentz, No Future in Archaeological Heritage Management?, *World Archaeology* 49, 2017, 639–647
- Kapidakis 2019
S. Kapidakis, Correcting and Redesigning Metadata for the Excavation of an Archaeological Site, στο: *Digital Libraries for Open Knowledge. Proceedings of the 23rd International Conference on Theory and Practice of Digital Libraries, Oslo September 9–12, 2019* (Cham 2019), 410–414
- Καπιδάκης – Βλίζος 2020
Σ. Καπιδάκης – Στ. Βλίζος, Πιλοτική τρισδιάστατη αναπαράσταση της διαδικασίας και των δεδομένων μιας συστηματικής ανασκαφικής έρευνας: Το παράδειγμα του Ερευνητικού Προγράμματος Αμυκλών, στο: *Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ψηφιοποίησης Πολιτιστικής Κληρονομιάς–EuroMed 2019, Αθήνα 25–27.9.2019* (Αθήνα 2020) 382–394

- Kennell 2010
N. Kennell, *Spartans: a New History* (Chichester 2010)
- Κόπακα 2004
Κ. Κόπακα, Σύγχρονες προοπτικές στην αρχαιολογική εκπαίδευση. Μια πιλοτική εφαρμογή του Πανεπιστημίου Κρήτης, *Αριάδνη* 10, 2004, 265–274
- Κυριακίδης 2020
Ε. Κυριακίδης, *A Community Empowerment Approach to Heritage Management* (London – New York 2020)
- Κωτσάκης 2021
Κ. Κωτσάκης, Διαχείριση προϊστορικών θέσεων και τοπική κοινωνία, στο: Σ. Βλίζος – Ν. Πάντζου (επιμ.), *Ανάδειξη και διαχείριση χώρων και μνημείων* (Αθήνα 2021) 76–104
- Λεκάκης 2016
Σ. Λεκάκης, Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Μια επισκόπηση, στο: Χ. Μητσοπούλου – Β. Νικολόπουλος – Μ. Φιλήμονος (επιμ.), *Η αρχαιολογία στην Ελλάδα του σήμερα. Μνημεία και άνθρωποι σε κρίση. Πρακτικά διεπιστημονικού συνεδρίου*, 19–20 Μαρτίου 2015 (Αθήνα 2016) 115–132.
- Λεκάκης – Πάντζου 2021
Στ. Λεκάκης – Ν. Πάντζου, *Μνήμη, ταυτότητα και τοπικές κοινωνίες. Ο ρόλος της αρχαιολογικής εθνογραφίας στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς*, στο: Σ. Βλίζος – Ν. Πάντζου (επιμ.), *Ανάδειξη και διαχείριση χώρων και μνημείων* (Αθήνα 2021) 30–53
- Liritzis et al. 2015
I. Liritzis – F. M. Al-Otaibi – P. Volonakis – A. Drivaliari, *Digital Technologies and Trends in Cultural Heritage, Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 15, 2015, 313–332
- Llobera 2011
M. Llobera, *Archaeological Visualization: Towards an Archaeological Information Science (AISC)*, *Journal of Archaeological Method and Theory* 18, 2011, 193–223
- Lock 2003
G. Lock, *Using Computers in Archaeology: Towards Virtual Pasts* (London–New York 2003)
- Mazower 2008
M. Mazower, *Archaeology, Nationalism and the Land in Modern Greece*, στο: Damaskos – Plantzos 2008, 33–41
- Merriman 2004
N. Merriman, *Public Archaeology* (London 2004)
- Μιχέλη 2020
Α. Μιχέλη, *Αρχαιότητες και δημόσια σύγχρονη Τέχνη. Ένα άλλο βλέμμα για τους αρχαιολογικούς χώρους* (Μυτιλήνη 2020)
- Noh et al. 2009
Z. Noh – M. S. Sunar – Z. Pan, *A Review on Augmented Reality for Virtual Heritage System*, στο: M. Chang – R. Kuo – C. Kinshuk, M. Hirose (επιμ.), *Learning by Playing. Game-based Education System Design and Development*. *EduTainment 2009. Lecture Notes in Computer Science*, 5670 (Berlin - Heidelberg 2009) 50–61.
- Παπαδόπουλος κ.ά. 2015
Κ. Παπαδόπουλος – Ν. Κυπαρίσση-Αποστολικά – Γ. Χαμηλάκης, *Ψηφιακή σάρωση, φωτογραμμετρία και ψηφιακές (ανα)παραστάσεις: αρχαιολογική τεκμηρίωση και ερμηνεία σε τρεις διαστάσεις. Η περίπτωση της Κουτρούλου Μαγούλας*, στο: Α. Μαζαράκης Αινιάν (επιμ.), *Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας* 4, 2012, II, Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Βόλος 2015) 979–988.
- Petropoulou 2011–2012
A. Petropoulou, *Hyakinthos and Apollo of Amyklai: Identities and Cults. A Reconsideration of the Written Evidence*, στο: Delivortias – Vlizon 2011–2012, 153–161.
- Petropoulou 2015
A. Petropoulou, *Hieromènia and Sacrifice during the Hyakinthia*, *Mètis* 13, 2015, 167–188.
- Plantzos 2008
D. Plantzos, *Archaeology and Hellenic Identity, 1896–2004: The Frustrated Vision*, στο: Damaskos – Plantzos 2008, 11–30
- Pollalis et al. 2017
C. Pollalis – W. Fahnbulleh – J. Tynes, *HoloMuse: Enhancing Engagement with Archaeological Artifacts through Gesture-Based Interaction with Holograms* (Wellesley 2017)
- Πούλιος 2010
I. Πούλιος, *Εισαγωγή στη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς: Ορολογία, έννοια και μοντέλα διαχείρισης*, *Αρχαιογνωσία* 16, 2010, 321–340.
- Poulios 2014
I. Poulios, *Discussing Strategy in Heritage Conservation: A Living Heritage Approach as an Example of Strategic Innovation*, *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* 4, 2014, 16–34

- Πούλιος κ. ά. 2015
I. Πούλιος κ.ά., Διαχείριση υλικής πολιτισμικής κληρονομιάς, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη, Τμήμα Κοινωνικών Επιστημών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (Αθήνα 2015)
- Powell 2018
A. Powell, Sparta: Reconstructing History from Secrecy, Lies and Myth, στο: A. Powell (επιμ.), A companion to Sparta. I (Hoboken, NJ 2018) 3–28
- Rawson 1969
E. Rawson, The Spartan Tradition in European Thought (Oxford 1969)
- Richardson – Almansa-Sánchez 2015
L. J. Richardson – J. Almansa-Sánchez, Do you Even Know What Public Archaeology Is? Trends, Theory, Practice, Ethics, World Archaeology 47, 2015, 194–211
- Roche 2012
H. Roche, Spartanische Pimpfe: The Importance of Sparta in the Educational Ideology of the Adolf Hitler Schools, στο: S. Hodkinson - M. Morris (επιμ.), Sparta in Modern Thought: Politics, History and Culture (Classical Press of Wales 2012) 315–342
- Sakellariadi 2015
A. Sakellariadi, Data from Archaeology for the People? Greek Archaeology and its Public: An Analysis of the Socio-Political and Economic Role of Archaeology in Greece, Journal of Open Archaeology Data 4:e1, 2015. DOI: <http://dx.doi.org/10.5334/joad.af>
- Simandiraki-Grimshaw – Stefanou 2012
A. Simandiraki-Grimshaw – E. Stefanou (επιμ.), From Archaeology to Archaeologies: The ‘Other’ Past (Oxford 2012)
- Simon 2010
N. Simon, The Participatory Museum, 2010, <<http://www.participatorymuseum.org/read>>
- Smith 2000
L. Smith, Doing Archaeology: Cultural Heritage Management and its Role in Identifying the Link between Archaeological Practice and Theory, International Journal of Heritage Studies 6, 2000, 309–316
- de la Torre et al. 2005
M. De la Torre – M. MacLean – M. Mason – D. Myers (επιμ.), Heritage Values in Site Management: Four Case Studies (Los Angeles–The Getty Conservation Institute 2005)
- Τρατσέλα 2013
M. Τρατσέλα, Ιστορικότητα και Τοπίο. Σύγχρονοι προβληματισμοί για τον σχεδιασμό αρχαιολογικών χώρων, Ανάσκαμμα 6, 2013, 63–78
- Τσοούντας 1892
X. Τσοούντα, Εκ του Αμυκλαίου, ΑΕ 1892, 1-26
- Vlizos 2011–2012
S. Vlizos, A Theoretical Approach to the Conservation and Management of Archaeological Sites: The Case of the Spartan Sanctuary of Apollo Amyklaios, στο: Delivorrias – Vlizos 2011–2012, 179–191
- Vlizos 2017
S. Vlizos, Das Heiligtum und seine Beigaben: Bronzestatuetten vom Amyklaion, στο: H. Frielinghaus - J. Stroszeck (επιμ), Kulte und Heiligtümer in Griechenland: Neue Funde und Forschungen. Beiträge zur Archäologie Griechenlands 4 (Mainz 2016) 71–95
- Vlizos 2019
S. Vlizos, Deutsche Archäologen und das frühe Interesse an Sparta: Furtwängler, Fiechter, Buschor, ihre Vorgänger und die Ausgrabungen im Amyklion, στο: K. Sporn – A. Kankleit (επιμ.), Die Abteilung Athen des DAI und die Aktivitäten deutscher Archäologen in Griechenland 1874–1933: Tagung DAI Cluster 5 in Athen. Deutsches Archäologisches Institut und Benaki Museum, 12. bis 13. Dezember 2016 (Berlin 2019) 205–218
- v. Vacano 1942
Otto Wilhelm v. Vacano (επιμ), Sparta. Der Lebenskampf einer nordischen Herrenschaft. Arbeitsheft der Adolf-Hitler-Schulen (Kempten 1942)
- Χαμηλάκης 2017
Γ. Χαμηλάκης, Η αρχαιολογία και οι «Άλλοι», στο: Ν. Παπαδημητρίου – Α. Αναγνωστόπουλος (επιμ.), Το παρελθόν στο παρόν. Μνήμη, Ιστορία και Αρχαιότητα στη Σύγχρονη Ελλάδα (Αθήνα 2017) 244–261

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΟΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΜΩΥΣΗΣ ΚΑΠΟΝ
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΡΑΧΗΛ ΜΙΣΔΡΑΧΗ-ΚΑΠΟΝ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: ΝΙΚΟΣ ΧΑΡΟΚΟΠΟΣ
ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ: ΜΙΧΑΛΗΣ ΤΖΑΝΝΕΤΑΚΗΣ
DTP: ΕΛΕΝΗ ΒΑΛΜΑ, ΜΙΝΑ ΜΑΝΤΑ, ΕΥΓΕΝΙΑ ΣΤΑΣΙΝΑΚΗ